

А. М. Науменкодоктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та перекладу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

НОВИЙ ОРІЄНТИР ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА¹

Ця праця Ігоря Оржицького є принципово новим словом в українській філологічній науці. Навмисно вживаю загальніше поняття *філологічна* замість *літературознавча*, бо, хоча книжка ця – на історико-літературну тематику, вона неабияк близько прилягає до мовознавчих дисциплін. Адже ще у вступі автор наголошує на принциповій особливості художнього образу світу в літературах Андійського регіону, який полягає у постійному звертанні переважно іспаномовних від народження письменників цих країн до корінних, індіанських мов (переважно кечуа та аймара) для того, щоб відтворити й осмислити життя суспільства. Дослідник зауважує, що йдеться «не лише про костюмбристську насиченість тексту лексемами індіанського побуту чи авангардистське прагнення до відтворення архаїчного», а про «чи не інстинктивне відтворення письменниками мовних реалій та мовної ситуації описуваного буття» (с. 16–17) і тому пропонує термін *соціолінгвістичний акцент* на означення цієї характерної риси літератур регіону, що раніше не виділялася дослідниками.

Аналіз цієї риси впродовж усієї роботи у непоодиноких творах, де двомовна ситуація відіграє навіть сюжетотвірну роль, приводить автора до логічного висновку про прагнення деяких письменників цих країн до витворення «двомовної картини світу», яка «за самою своєю природою не може бути органічною, але – парадоксально – виявляється необхідною, принаймні, для літератури» (с. 308). Але не лише соціолінгвістичний та психолінгвістичний аспекти можуть привабити і філолога, більше зорієнтованого на мовознавство, – у праці неабияка увага приділена стилю багатьох майстрів слова, зокрема поезії, дослідник робить зауваги й до нечисленних поки українських перекладів із цих літератур, адже, цитуючи переклади, звіряв їх з оригіналами; а величезна кількість художніх

цитат безпосередньо з оригіналу демонструє й високий перекладацький хист автора. Щодо рясного цитування художніх текстів, приваблює щирий намір науковця: «У праці рясно цитат із художніх текстів. По-перше, аби хоч трохи наблизити читача до відчуття смаку творів, більшість з яких навряд чи колись будуть перекладені українською (та й іншими мовами). А по-друге, автор вважає літературознавство майже точною наукою, цифрами якої є цитати, а основні висновки мають базуватися на текстурально обґрунтованих доказах. Чим більше таких «цифр», тим точніший буде «підсумок-підрахунок» науковця. І якщо деякі спостереження в цій книзі здадуться комусь хибними, то, мабуть, автор помилився у своїх «розрахунках», але бодай «цифри» він навів точні й численні, які уможливають іншим влучніші висновки».

Книжка була б неабияк цікавою і для істориків, етнологів та культурологів. Наголосивши на своїх симпатіях до «дещо, здавалось би, застарілої школи культурно-історичної» (с. 18), Ігор Оржицький послідовно й достатньо ґрунтовно зупиняється на історико-політичних, етнокультурних, іноді навіть економічних особливостях розвитку кожної з досліджуваних країн на певних етапах, створюючи необхідне соціальне тло (не впадаючи, утім, у надмірне соціологізування) з метою показу духовних процесів. У цьому плані важливо й те, що так само послідовно приділяється увага філософській проблематиці національно-культурної самобутності, яку прагнули осмислити інтелектуали-гуманітарії андійських країн, тому ця монографія є справді необхідною для українських дослідників філософії.

Та найбільший інтерес, звичайно, ця книжка становитиме для літературознавця, адже в ній уперше подається вітчизняному читачеві історія геть не знаних нам літератур. Досі українське літературознавство мало лише одну латиноамериканістичну працю – «Сучасну латиноамериканську прозу» Юрія Покальчука (1978), абсолютно новаторську на той час. Ігор Оржицький видав 2006 р. монографію «Ми світло і правда, обернені в камінь...», ґрунтов-

¹ Оржицький І. Етно-національна й культурна своєрідність літературного процесу в країнах Андійського регіону (Перу, Болівія, Еквадор) у 20-х – 80-х роках ХХ століття. – Х.: Майдан, 2016. – 353 с.

ною й дуже розширеною (десь на третину), переробкою якої є теперішня його книжка. І все. Більше ніхто багатуючою літературою Латинської Америки професійно у нас не займається, хоча й трапляються поодинокі статті. І якщо з перекладами найвідоміших письменників у нас хоч якось, то «не розкручені» імена практично невідомі; а втім, оця «нерозкрученість» є такою тільки для нас, бо в інших країнах видають і досліджують, ну, скажімо, твори перуанця Альфредо Брайса Еченіке, перекладеного англійською, французькою, німецькою, польською мовою, чи твори Деметріо Агілеру Мальту, перекладеного англійською та польською. Та й відоміші перуанці Сесар Вальєхо, Хосе Марія Аргедас, Мануель Скорса, болівієць Ренато Прада Оропеса, еквадорці Хорхе Каррера Андраде, Хорхе Ікаса, перекладені російською за СРСР, у нас не на слуху. Пощастило хіба що Маріо Варгасу Льюсі, та й то український читач не знає таких потужних його творів, як «Місто і пси», «Війна кінця світу», «Розповідач», «Літума в Андах»; цьому нобелівському лауреату, великому симпатичному Україні теж приділено неабияку увагу в рецензованому дослідженні.

Ігор Оржицький узявся за літератури мало відомі, але геть необхідні для розуміння загалом літератури латиноамериканської, яка у нас сприймається як щось однорідне. Звичайно, ми не сплутаємо стилі Варгаса Льюсі та Гарсії Маркеса, Борхеса та Ісабель Альєнде, але ми якось не замислюємося над тим, чим же різняться між собою, та чи й різняться взагалі літератури перуанська, мексиканська, колумбійська, аргентинська... Але вважати, що ці літератури – щось гомогенне через те, що вони написані однією мовою, було б так само хибно, як, скажімо, думати, що німецькомовні літератури Європи – німецька, австрійська, швейцарська – одне й те саме. Тільки якщо українські літературознавці, чудово знають про різні «смак та колір» німецькомовних літератур, то з латиноамериканськими у нас туманно.

Ігор Оржицький обрав для дослідження літератури Андійського регіону, поставивши за мету з'ясувати, як спільний доіспанський субстрат визначав обличчя цих літератур у ХХ ст.; зі значною долею ймовірності можна стверджувати, що й нині багато з художніх рис, виділених автором, залишаються чинними. Харківський дослідник вбачає одну (але не єдину) з причин диверсифікації іспаномовних латиноамериканських літератур у наявності різних автохтонних

культурно-мовних субстратів, на які свого часу наклався порівняно гомогенний суперстрат іспанський. У Перу, Болівії та Еквадорі таким субстратом була культура імперії інків, яка не зникла безслідно й передала цілу низку своєрідних рис сучасним культурам і літературам цих країн. Як це позначається на літературному розвитку, і досліджує Ігор Оржицький, хоча, звичайно ж, не обмежується увагою лише до індіанського складника, а враховує інші расові чинники, скажімо, африканський, рівень метисації в кожній із країн, вплив географічного середовища, відмінного історичного розвитку тощо.

Ця праця має не лише історико-літературний інтерес. Неабиякої ваги їй додає теоретичний розділ «Літературно-культурна самобутність у Латинській Америці та терміни певні й непевні». Автор висловлює цікаві міркування, що могли б зацікавити й українських лексикологів та термінологів, а також філософів та культурологів; це стосується, зокрема, термінів *ідентичність* (дослідник обґрунтовано пояснює, чому воліє не вживати його), *самобутність* або утворень на кшталт *українство*, фахово витлумачено терміни *індіанізм* та *індіанізм*, *транскультурація*, до якого запропоновано парний інверсія транскультурації, який буде послідовно унаочнюватися упродовж роботи; спираючись на багатьох провідних латиноамериканців, автор наводить критичні розважання над слушністю термінів *метисація*, *культурний синтез*, *гібридний*, *гетерогенний*, *синкретичний*; несподіваною, але добре вмотивованою виглядає пропозиція застосувати в латиноамериканістичних студіях створеного польським філософом ХІХ ст. Б. Трентовським терміна *різноєдність*. У цьому зв'язку виглядають доречними запропоновані наприкінці дві моделі інтерпретації національного й континентального єства латиноамериканських культур і літератур – *різноєднісної* та *транскультураційної*.

Надзвичайно важливою якістю книжки є її оснащення алфавітним покажчиком. Це, певно що, було неабияк копійкою справою для автора, адже покажчик містить не лише письменників, а взагалі усі вжиті протягом 318 сторінок основного тексту прізвища. Хотілось би, щоправда, аби текст був видрукований трохи більшим шрифтом, але тоді книжка би погрубішала, а в наші сутужні часи важко дозволити собі таку розкіш. Натомість, варто подякувати харківському видавництву «Майдан», бо книжка ошатна, міцно зшита (не клеєна!) і не розпадеться від постійного гортання. А гортати її людям, зацікавленим у темі, варто багато разів.